

ŠIBENSKA KATEDRALA

KROZ 900-GODIŠNJU POVIJEST ŠIBENIKA

Katedrala sv. Jakova u Šibeniku nije stara 900 godina kao grad, ali kao ideja i simbol mnogo je starija od datuma 9. travnja 1431, kad je bio postavljen njezin temeljni kamen. Kao ideja živjela je u mašti Šibenčana od onoga časa, kad je Šibenik (1298) dobio svog biskupa. Katedrala je kao simbol tako suživljena i srasla s gradom da je identična s pojmom Šibenik. Istražiti psihološku genezu tog spomenika bio bi zaista smion pothvat. Istražiti i opisati utjecaj ondašnjeg vremena, mjesnog ambijenta, pa utjecaj raznih ličnosti gotovo je nemoguće. Borbe s drugim gradovima, presizanja u gradska prava raznih vladara i plemića, unutar-nji sukobi plemića i pučana, dugotrajni sporovi i ratovi s Mlečanima, diplomatski potezi raznih dinastija koje su se otimale za prevlast, borbe s Turcima, razvoj i pad trgovine, česti požari i epidemije, dolazak novog pučanstva koje je bježalo pred Turcima — sve je to, bez sumnje, utjecalo na psihološko raspoloženje građana. Koliki su utjecaj imali gradski knezovi, teško je ustanoviti, pogotovo za mletačke vladavine kad su, nametnuti od Venecije, vladali po tri godine. Ipak, prema dokumentima, oni su zaista mnogo surađivali pri gradnji. Svakako možemo sa sigurnošću ustvrditi da je prvi i glavni inicijator bio biskup Pulšić i da je gradnja najviše napredovala kad su biskupsku stolicu zauzimali domaći, hrvatski biskupi: Pulšić, Šižgorić, Tolentić, Ivan i Lucije Štafilić.

Sigurno se nećemo prevariti ako ustvrdimo da je duboka vjera kršćanskog Šibenika bila glavni pokretač njezine gradnje. Iako na političkom i ekonomskom polju nije uvijek vladala jednodušnost, na religioznom području vladala je potpuna sloga puka, svećenstva i plemstva. Tako, kad je nastao spor s biskupom Antoniom de Ponte (1395—1402), Mlečaninom, građani i svećenstvo zajednički interveniraju kod pape, pa ga je Bonifacije IX premjestio. Zajednički i ustrajno 100 godina se bore da

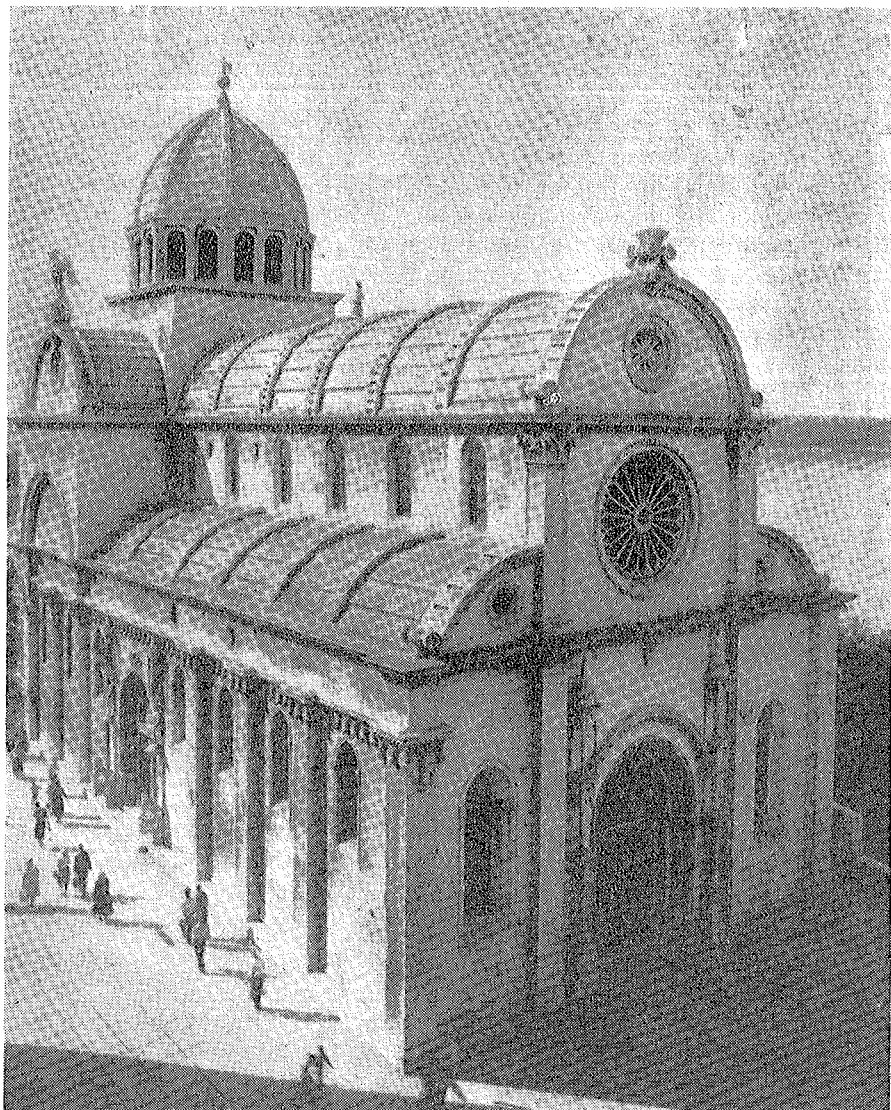
njihov grad dobije biskupa. Tu jedinstvenost posvjedočuje sačuvani pergamentski dokument iz godine 1255, na kojem vise pečati općine i kaptola. Odanost crkvi morala je doći do kulminacije kad je 1. V 1298. papa Bonifacije VIII naredio da se Šibenik proglasi gradom, odrede granice biskupije, odabere najprikladnija crkva za stolnu, izabere i posveti biskup. Kad je 29. lipnja te godine posvećen prvi biskup, fra Martin iz Raba, redovnik samostana sv. Franje u Šibeniku, sveti čin se morao obaviti na trgu pred crkvom, jer je određena crkva sv. Jakova bila premalena. Sigurno se tada rodila misao da se gradi nova katedrala.

Lik. sv. Mihovila, prastarog zaštitnika grada, utisnut po zidinama grada i na pečat općine, samo je simbol mihovilskog duha koji je vladao u srcima građana. Na razmjerno malom gradskom prostoru u doba gradnje katedrale nalazimo mnogobrojne crkve, samostane, redove (franjevce, dominikance, benediktince i benediktinke). Na sjednicama za gradnju prisutni su gradski i crkveni predstavnici. Zapisnici počinju i završavaju imenom Božjim. Od prokuratora koji će nadzirati gradnju i voditi blagajnu biraju jednog iz redova građana, kojeg imenuje biskup, i drugog iz redova klera, kojeg imenuje gradsko vijeće. Šalju li se poslanici, uvijek su zastupani i kler i građani. Financijske troškove snose zajednički i dogovorno građani i svećenstvo. Biskupi nesebično žrtvuju svoje prihode, kaptol se odriče raznih primanja, daje kamenolom na Braču, ali i građani daju doprinose, obvezuju se na posebne izdatke za taj veliki podvig. Imućniji o svom vlastitom trošku grade pojedine kapele i oltare, a u oporukama ostavljaju posebne svote za održavanje katedrale. Sve prožima ona duboka ideja koju je majstor Juraj izrazio vitkim arkadama, visokom kupolom, nemirnim lišćem i ukrasima, mističnom igrom svjetla i sjene, tako da i danas u gledaocu izaziva osjećaj beskrajnosti i diže pogled prema nebu, u mističnu daljinu, odlučivši »od kamena sklesat san o drugom svijetu« (Pere Ljubić).

Duboka vjera građana, oduševljenje, suglasnost i duh suradnje, praćeni silnom upornošću, ustrajnošću i žrtvom ostvarili su velebno djelo. K tomu dodajmo osjećaj ponosa i opravdanu želju da njihova katedrala bude dostojan takmac, po ljepoti i veličanstvenosti, ostalim sestrama dalmatinske obale. Ona je zaista živjela u mašti i dušama svih tih generacija, kako to i pjesnik Pere Ljubić piše:

*Gledahu je onda kad je nije bilo,
kako bijela ledbi iznad sivih kuća,
kako se ljepotom svodova i ploha
uzdiže nad gradom u bijela svanuća.*

*U dušama svima, gospode i puka,
živjela je želja: vidjet da se svrši,
i umrijeti poslije, da nad gradom, djecom
kroz vjekove bijela katedrala strši.*

Gotsko-renesansna katedrala, Šibenik

PRIPRAVA GRADNJE

Duboka vjera građana, ambicija Šibenčana u odnosu na Trogir koji je imao veliku i lijepu katedralu, a od kojega su se s teškom mukom u crkvenom pogledu osamostalili, i dotadašnja malena i nedolična stolna crkva tri su osnovna elementa koji su uvjetovali odluku o gradnji nove katedrale, a to se lako može zaključiti i iz prvih zapisnika sjednica za gradnju katedrale.

Dokumenti o gradnji katedrale nalaze se sakupljeni u knjizi zvanj »Libro Rosso del Comune di Sebenico« (Crvena knjiga općine Šibenik), u službenim sudskim spisima, u spisima bilježnika, te po arhivima gradova Šibenika, Splita, Dubrovnika, Zadra, Ankone, Beča, Venecije. Mnogi su spisi izgubljeni, nestali, ukradeni, izgorjeli u požarima biskupije i kneževе palače.

Predodžba o novoj katedrali, koja je dugo godina živjela u mašti Šibenčana, počela se ostvarivati dolaskom na biskupsku stolicu domaćeg sina *Bogdana Pulšića* (1402—1436). To mora da je bio čovjek fanatične energije i silno poduzetna duha kad se u povijesno nezgodan čas, ignorirajući sve prepreke, daje na tako monumentalan pothvat koji nadvisuje materijalne mogućnosti tog malog primorskog grada. Odmah u početku biskupovanja dao se na posao, uspio je svladati početne poteškoće oko pripremnih radova, okupiti oko sebe građane i potaknuti ih da se svi s oduševljenjem i voljom prihvate zamašnog posla, koji će zahtijevati angažiranost više generacija.

U vrijeme burnih dana koje je proživljavao grad, u vrijeme borbe za mađarsko-hrvatsko prijestolje između Žigmunda Luksemburškog i Ladislava Anžuvinca, u doba ogorčenih borba Mlečana i Šibenčana, nasilne mletačke okupacije, gubljenja samostalnosti, učestalih upada Turaka na šibensko područje — Bogdan Pulšić se nije pokolebao u svom planu da ostvari veliku želju građana za katedralom.

7. travnja 1402. pala je velika odluka. Na sjednici kojoj su prisustvovali biskup Pulšić, gradski knez, 45 gradskih vijećnika i službeni bilježnici zaključeno je da se gradi nova katedrala na mjestu tadašnje stolne crkve sv. Jakova. Određeni su izvori financiranja. To su u prvom redu nameti na obrađeni teritorij zvan Vodice (4 soldina godišnje po gonjaju), te desetina od svih vinograda na cijelom području gradskog okružja.

Sav novac od tih prihoda trebalo je davati dvojici prokuratora koji su se birali na tri godine. Jedan je kanonik koga biraju knez i vijeće, a drugi je plemić koga biraju biskup i kaptol. Prokurator i vode blagajnu, nadziru gradnju i na svršetku godine daju obračun o svom djelovanju. Ukoliko bi zanemarili svoj posao, morali su plaćati globu (10 soldi).

Čim su namaknuta prva financijska sredstva, počeo se skupljati materijal za gradnju. Međutim, ratna psihoza i historijske prekretnice odgodile su početak radova. Pripravljeno kamenje bilo je 1409. upotrijebijeno za podizanje dviju obrambenih kula na ulazu u luku. (Biskup Pulšić to je poslije naplatio od Mlečana svotom od 80 zlatnih dukata).

Tri godine trajale su teške borbe između Šibenčana i Mlečana jer se Šibenčani nisu složili s kraljem Ladislavom koji je grad prodao Veneciji. Ipak, 1412. Šibenik je, shrvan glađu, morao pred jačom silom popustiti, ali uz uvjet opće amnestije i zajamčene autonomije. Tada su mnogi Šibenčani izbjegli iz grada (a mletačka vlast zaplijenila im je imanja), pa su i dalje nastojali ponovno zauzeti grad. Te borbe trajale su sve do 1418, ali bez uspjeha. Tako su Mlečani držali grad pod svojom vlašću sve do godine 1797.

U tim teškim ratnim i poratnim godinama, kad se uzurpator učvršćivao na vlasti, kad je vodio veleizdajničke procese i plijenio imanja te su sloboda i pravo posjedovanja bili nesigurni, kad su grad i zemljište bili poharani, kad su glavni prihodi od trgovine i od solana postali neznatni, a sinjorija ograničila izdatke za kuriju, kad je, k tome, 1419. buknuła kuga, nije se moglo misliti na gradnju katedrale. Ipak se i u to vrijeme radilo. Prokurator stolne crkve dali su popločati trg oko crkve. Kad su se 1428. prilike stabilizirale, poraslo blagostanje i nastupio mir, želja za katedralom bila je još jača. Međutim, tada se predlagalo da se nova katedrala gradi na mjestu crkvice presv. Trojstva (danas Sv. Ivan), kako je zahtijevao budući razvoj grada koji se širio. Tijesni prostor, blizina gradskih zidina, mnoštvo službenih i građanskih kuća, stmi brezuljak sv. Ane, blizina obale — sve je to stvaralo poteškoće da se katedrala gradi na starom mjestu, a ojačalo misao da se iz kuta pomakne u centar gradskog života. Spor je 4. lipnja 1430. riješila komisija sastavljena od gradskog kneza, biskupa i 10 plemića tako da se katedrala gradi na starom mjestu, usred ostalih javnih zgrada. Do tog zaključka sigurno su ih doveli razni razlozi, kao stogodišnja tradicija, strah pred novošću i konzervatizam jer su tu bile koncentrirane sve javne zgrade, biskupska i kneževa palača, općina, glavni trg, stup sramote, javna čatrnja, pijetet prema mrtvima, koji su tu, u crkvi i oko nje, bili pokopani, možda materijalne prilike i sve ono što sa sobom nosi urbanističko uređenje grada.

Kroz to vrijeme sigurno se pripremao materijal za gradnju, jer jedino tako može se shvatiti brzo napredovanje gradnje poslije postavljanja prvog kamena. Prije postavljanja prvog kamena radio je i majstor Bonino i bio sklopljen ugovor s majstorom Franom Jakovljevim (21. V 1430).

Gradnja katedrale obuhvaća tri značajna razdoblja.

PRVO RAZDOBLJE, OD 1431. DO 1441.

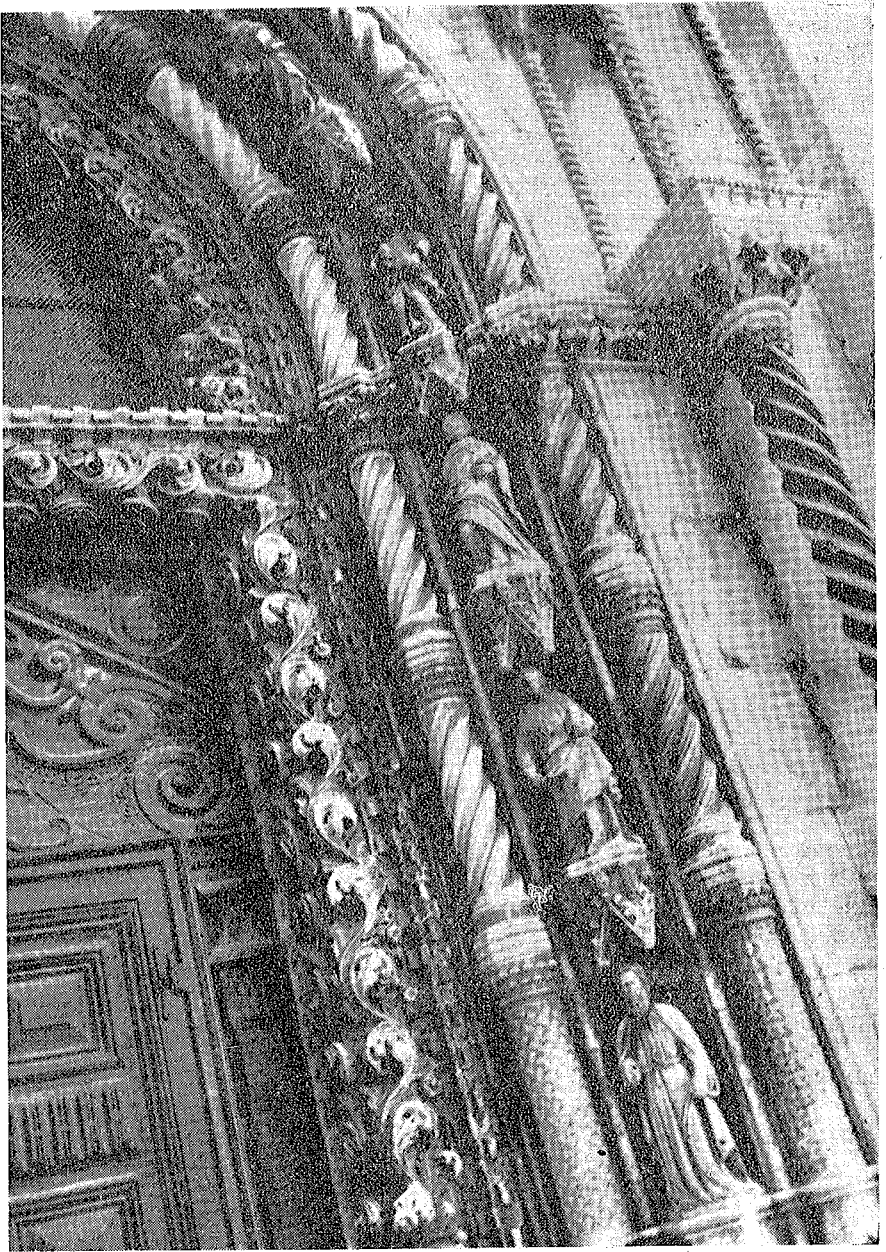
Kamen temeljac blagoslovio je Bogdan Pulšić 9. travnja 1431, kako to donosi Vrančić-Draganićeva kronika, a to je u skladu s grbovima koji su brojni u ovom razdoblju. Inače po grbovima koji su postavljeni po zidovima katedrale može se lako slijediti tok gradnje. U početku je katedrala zamišljena kao jednostavna trobrodna bazilika (tj. bez apsida i poprečne lađe). U ovom razdoblju sigurno su sazidana tri pobočna zida do visine slijepih lukova. Sagrađena su i oba portala, osim kasnijih dodataka Jurja Dalmatinca (baldakini). Već oko 1432. podignut je dio pročelja

s portalom, što dokazuje grb kneza Moisea Grimanija (1430—1432) na sjeverozapadnom ugaonom stupu visoko odmah pod frizom, te dio sjevernog zida i Lavska vrata, jer je po sredini ravnog nadvratnika tih vrata uklesan grb kneza Jakova Gabriela (1432—1434). U ovom razdoblju napravljena je i prva lijeva kapela, kako se to razabire iz ugovora što ga je 3. studenog 1435. sklopio Šibenčanin Deša Jakovljević s majstorom Lovrom Pinčinom, u kojem se ovaj obvezuje da će za 50 zlatnih dukata do sljedećeg Uskrsa sagraditi tu kapelu od bijelog kamena. Vjerojatno je u to vrijeme sagrađen i izvjestan broj stupova i kapitela srednje lađe, jer se po konstrukciji slažu s prvim kapitelom na lijevoj strani, osim trećega na desnoj koji je, sudeći po obliku lista, sigurno iz doba protomajstora Jurja. I likovi apostola na zapadnom portalu, osim nekoliko koji su kasnija restauracija, iz ovog su razdoblja. Njihova odjeća, koja se lomi na podnožju i čini bazu, sasvim je različita od odjeće sv. Petra i Pavla na pobočnom portalu jer njihova odjeća pada slobodno i prirodno i ne dotiče se poda, a ti su likovi sigurno Jurjevi jer se sa svim osobinama slažu s onima na oltaru sv. Staša u splitskoj katedrali, koji su sigurno Jurjevo djelo. I zapadni portal nosi obilježje ovog doba po motivima davne srednjovjekovne umjetnosti: lavovi čuvari te Adam i Eva. To potvrđuje grb u nadvratku portala koji je iz ovog razdoblja. Dok jedni drže da su kipovi Adama i Eve iz stare katedrale, drugi, noviji auktori, dokazuju da su iz istog doba.

Sve odaje da je gradnja započeta s grozničavom radinošću. Oduševljenje pučanstva je raslo. Već sjedi biskup Pušić požurivao je jer je želio vidjeti ostvarenu svoju zamisao. Zato on skuplja milodare i poklanja 490 dukata što mu ih je dodijelila Venecija od zaplijeljenog imanja izbjeglih Šibenčana. U toj akciji prekida ga 1436. smrt.

Veliko oduševljenje moralo je vladati i u srcima građana kad su vidjeli kako iz kamena niče njihova davna želja. Da bi se namakla daljnja sredstva, 27. srpnja 1432. gradsko vijeće zaključuje da se svi šibenski bilježnici pod zakletvom obvežu da će svim oporučiteljima spomenuti da u oporuci ostave što god za gradnju katedrale. Bilježnici su tu svoju obavezu savjesno vršili jer u gotovo svakoj oporuci čak do XVIII stoljeća nalazimo bar koju sitnicu ostavljenu crkvi.

Tko je bio projektant prvog plana katedrale, ne može se sa sigurnošću utvrditi. O prvim graditeljima katedrale postoje divergentna mišljenja. Kronološki prema arhivskim dokumentima najprije nalazimo majstora *Bonina* iz Milana. Jedan arhivski dokument kaptola u Šibeniku iz godine 1430. naziva Bonina »primus magister ecclesiae nove sancti Jacobi« (prvi majstor nove crkve svetog Jakova). Na temelju tog dokumenta i formalnom analizom ostalih Boninovih djela njemu se pripisuju cijeli zapadni portal i dobar dio radova na sjevernom portalu (Adam i Eva), dopuštajući mogućnost da je Bonino skulptorske radove tih portala pripremio prije svoje smrti (1429) i prije postavljanja temeljnog kamena. To sugerira i brza gradnja prvih godina, a osim toga znamo da je radio u splitskoj katedrali 1427. i da je bio u Šibeniku radi gradnje crkve sv. Barbare. 21. svibnja 1430. sklopljen je ugovor s majstorom *Franjom*

Detalj glavnog portala katedrale

Jakovljevim na godinu dana. O tom majstoru Mlečaninu ne zna se mnogo. Mora da je bio visoke reputacije kad mu je bila određena visoka plaća: 110 dukata godišnje. Izgleda da je on zaista radio samo godinu dana jer se on više nigdje ne spominje. Zatim se spominje majstor *Antonio di Pier Paolo* iz Venecije. To nam potvrđuju dva notarska spisa iz godine 1435. i godine 1436. u kojima se spominje »magister Antonius quom. Petri Paoli de Venetia lapicida habitator Sibenici et magister fabricae ecclesiae S. Jacobi de Sibenico« (magister Antonio, sin Petra Pavla iz Venecije, klesar, nastanjen u Šibeniku i magister gradnje crkve sv. Jakova u Šibeniku). I on je sporna ličnost među auktorima. Međutim, danas je dokazano da on nije bio sin glasovitog venecijanskog skulptora Pietra Paola dalle Massegne, kako se to prije pretpostavljalo, nego je on često spominjani majstor *Antonio Busato* koji je radio u ovom razdoblju i poslije surađivao s Jurjem Dalmatincem. Njegov suradnik bio je majstor *Lovro Pinčino*, također Venecijanac. Njemu se pripisuju kapiteli na unutrašnjim stupovima jer su gotovo identični s onim srušenog ciborija iz crkve sv. Frane (danas podržavaju kor u toj crkvi), koje je izradio s majstorom Antoniom Busatom. Pinčino kao i Busato, iako u godinama, svoje iskustvo i sposobnosti podredit će poslije neodoljivoj nadarenosti Jurja Dalmatinca. U ovom razdoblju sudjelovali su u gradnji i domaći majstori, od kojih se ističu *Andrija Budčić*, *Grubiša Slavčić*, *Ivan Draganić*. Svi ti majstori gradili su u stilu venecijanske gotike. Povjesničari umjetnosti primjećuju na katedrali i tipično dalmatinske motive — »bilo uslijed sudjelovanja domaćih majstora, bilo uslijed utjecaja domaćeg ambijenta, bilo uslijed tradicije i reminiscencije ranije srednjovjekovne dalmatinske umjetnosti« (Lj. Karaman).

Početakom 1441. u vezi s gradnjom nastaje velika kriza. Duhovi su uzbuđeni jer su počinje mnoge omaške i greške, a novac kao da se razbacivao protiv volje šibenskih plemića, pučana i drugih, koji su sudjelovali u gradnji. Zbog toga se 23. travnja 1441. saziva gradsko vijeće. Da bi se te pogreške ispravile i da se ne bi ubuduće ponovile, odlučeno je da se izabere pet plemića na pet godina koji će s biskupom i prokuratorima nadzirati izvođenje gradnje i o svemu obavijestiti kneza i njegovu kuriju. Izabrani plemići bili su listom domaći ljudi: Radić Šižgorić, Ivan Topolović, Marko Dobrojević, Šimun Divnić, Saracen Nikolin, te prokurator Mihovil Cvitanov i Jakov Življenović, kanonik. Od dužda traže dozvolu rušenja općinske kancelarije, kneževih staja, dijela kneževe palače da bi mogli proširiti katedralu, a da će oni, na račun crkvenih prihoda, sagraditi nove i ljepše. Dobivši dozvolu, iz Venecije dovode novog graditelja i tada počinje razdoblje velikog graditelja Jurja Dalmatinca.

DRUGO RAZDOBLJE, OD 1441. DO 1473.

Godine 1441. gradnju preuzima majstor *Juraj Dalmatinac* iz Zadra. Svi dokumenti nazivlju ga *Juraj Matin*, a on, kao s nekim ponosom, nadodaje naziv *Dalmatinac*. On je najmarkantnija ličnost u povijesti gradnje katedrale. Nigdje se ne spominje njegovo obiteljsko prezime. Ne

spominje ga nigdje ni sam Juraj. Po običaju onoga vremena naziva se svojim krsnim i očevim imenom. Nije bio potomak kakve plemićke ili bogate obitelji. Što ga neki pisci prozivlju *Orsini* sasvim je proizvoljno. Nije bilo razloga da to prezime Juraj zataji, niti da se ono u spisima nigdje ne spominje. Njegov sin Pavao gotovo pedeset godina poslije njegove smrti iz pomodarstva i megalomanskih motiva uzima prezime *Ursini*, a tek Jurjev unuk Jakov 1540. dobiva plemstvo i naziv *Orsini*. Juraj se oženio u Veneciji Elizabetom, kćerkom drvodjelca, i s njom imao sina i dvije kćeri, od kojih se starija, Jelena, vjenčala u Šibeniku sa slikarom Jurjem Čulinovićem Skradinjaninom.

Svoju umjetničku vještinu usavršio je u Mlecima, kamo se, željan znanja, preselio iz Zadra. 22. travnja 1441. komitet plemića i prokuratori sklapaju ugovor s Jurjem »razboritim mužem«, kako ga u tom dokumentu nazivaju. Prvi ugovor, koji će se poslije obnavljati, zaključen je na 6 godina. Juraj preuzima dužnost protomajstora stolne crkve, obvezuje se da će marljivo raditi i da će se brinuti da i drugi koji pripadaju gradilištu marljivo rade, da će odlaziti u kamenolome i brinuti se o vadenju i istovaru kamena, da za vrijeme od 6 godina neće nikamo odlaziti bez dozvole prokuratora, da će se s obitelji preseliti u Šibenik. S obzirom na neprilike koje su doživjeli s dotadašnjim majstorima, sigurno su oprezni građani bili uvjereni, poznajući sposobnost i vještinu majstora Jurja, da će on moći popraviti prije počinjene pogreške i dovršiti gradnju. Dosta velika godišnja plaća svjedoči da je majstor bio pouzdan i visoke reputacije. Ugovorom su mu obećali godišnju plaću od 115 zlatnih dukata, posebnu isplatu putnih troškova za prijevoz obitelji i nekretnina iz Venecije i plaćanje najma za stan. U usporedbi s plaćom venecijanskih majstora iznos je vrlo velik. (»Braća Bon« — otac i sin sa dva naučnika primali su ukupno 140 dukata). U Šibeniku se potpuno nastanio, postaje građanin ovog starog hrvatskog grada, ovdje stvara svoje životno remek-djelo, ovdje je umro te ga zato i nazivaju *Juraj Šibenčanin*.

Juraj predlaže novi projekt koji se prihvaća. To je veličanstvena monumentalna građevina u obliku latinskog križa, s apsidama i nadasve elegantnom i visokom kupolom. Gradi u stilu *cvjetne gotike*, ali snagom svog dalmatinskog temperamenta daje toj gotici svoj vlastiti pečat. U cvjetnu gotiku koja je u zalazu unosi nove oblike, novi ritam, snažan i grčevit. Nemir lišća, muževnost njegovih likova, karakteristične crte njegovih glava odaju pravog Dinarca. Njegova je gotika cvjetna, titrava, elegantna, ali istodobno i krepka, čvrsta bez krutosti, ali i bez sladunjavosti. Inventivno iskorištava južnjačko sunce te njegovo svjetlo provodi kroz tamu i polumračne prostore, kroz kovrčavo lišće, arabeske krstionice, preko ružičaste breče i bijelog kamena što čitavom ambijentu daje posebnu draž, protežnost i suzvučje.

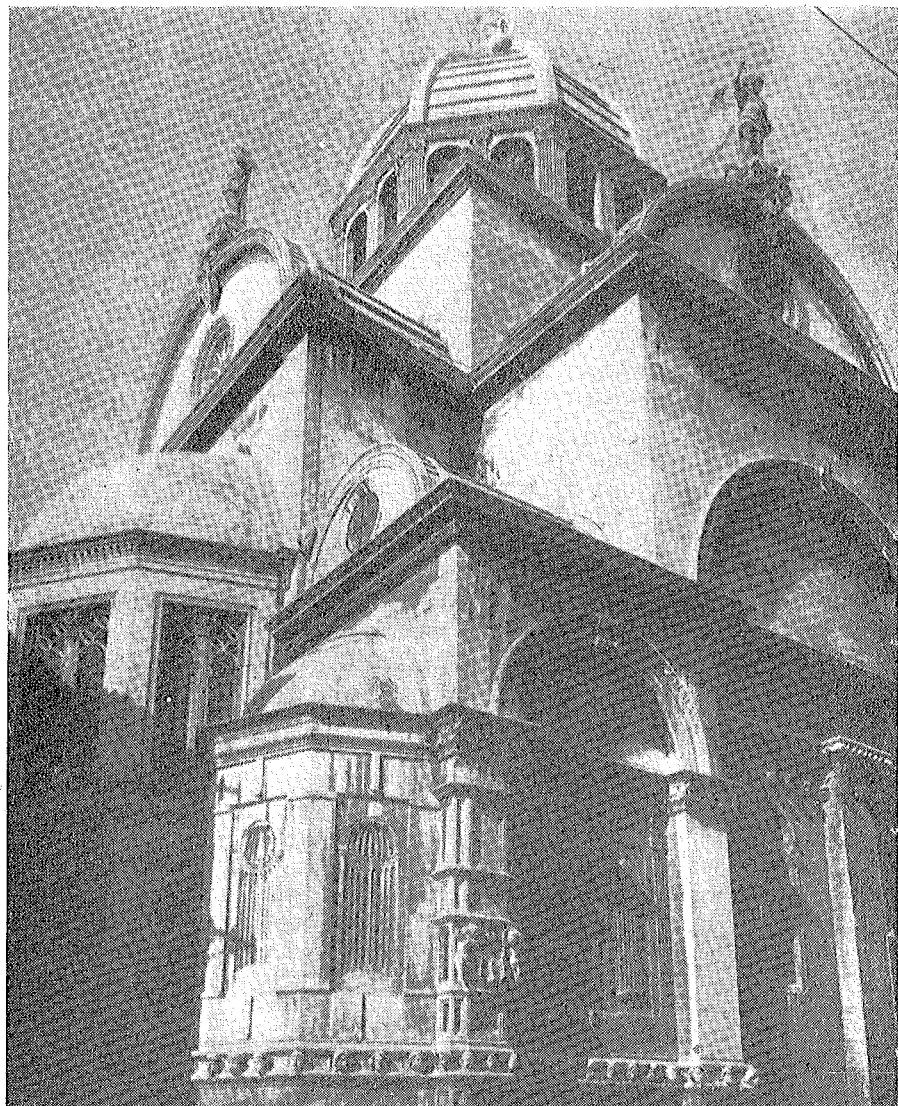
Osjeća da je gotika u sutonu pa u svoja djela unosi i renesansni izraz. Elemente renesanse nalazimo u kasetiranom svodu sakristije, lebdjećim andelima na svodu krstionice, u portretima i putima, likovima sv. Petra i Pavla, nekim ukrasima, na vratima i školjkama krstionice.

S gradnjom katedrale Juraj i svjesno započinje novo umjetničko razdoblje u Dalmaciji. Najprije u Šibeniku zatim u Splitu, Ankoni, Dubrovniku otvara klesarske škole. U njegove dalmatinske radionice skupljaju se učenici iz svih gradova Dalmacije, iz Zagore, Bosne, Metaka. Arhivski spisi spominju u Dalmaciji oko pedeset njegovih pomoćnika, suradnika i učenika. Oni će širom Dalmacije i na Apeninski poluotok prenijeti umjetnost nedostignutog učitelja.

Juraj proširuje prvotni plan jednostavne trobrodne bazilike, postavlja poprečnu lađu, širi svetište, gradi apside, planira kupolu, umeće snažne skulpture i tako daje novi slikovitiji oblik. To je i najljepši dio ove građevine. Veličanstvenost se ističe postavljanjem velikih kamenih blokova, a elegantnost u četvornim ruzičastim udubinama, izlijebanim nišama sa školjkama i lisnatim ukrasima.

Ondašnje društvo ovjekovječio je nizom kamenih glava kojima je u visini prolaznika vodoravno opasao sve tri apside. One su uvijek bile predmet pažljiva promatranja. Iako kamene, ostavljaju utisak kao da nas čuju, gledaju, razumiju. Dubokom psihološkom analizom u tim karakterističnim glavama oslikava sve dobro i zlo, sve kreposti i mane, sve tajne zlobe, i bol zbog mnogo puta poharanog ognjišta, uzvišenu plemenitost i divlju mržnju na tuđina, čežnju za slobodom i nadu u bolju i pravedniju budućnost. Slične glave isklesao je Juraj u Ankoni, ali svu kompleksnost, kontradiktornost, enigmu ljudske svijesti i podsvijesti ne izražavaju tako realistično i izrazito kao ove šibenske. Godine 1452. završava u južnoj apsidi filigranski ukrašenu, renesansno-gotsku krstionicu. Dvije godine poslije (1454) završava četverouglastu sakristiju, satkanu od golemih kamenih masa u skladnom krescendu. Golemest kamena vidimo danas u bloku koji je poslije posljednje restauracije (1955) položen pokraj sakristije. Portalima dodaje baldakine ne baš usklađene s prvobitnom kompozicijom. U baldakine na sjevernom portalu postavlja kipove sv. Petra i Pavla — svoja najbolja i najsnažnija kiparska dostignuća. Zapadni baldakini uvijek su bili kao sada prazni. Postoji mišljenje, da su njihova podnožja napravljena u prvom razdoblju gradnje za kipove Anđela i Marije koji se pripisuju Boninu, a sada se nalaze u Pirovcu. Nije isključeno da su tu bili kipovi koji se sada potpuno deplasirano nalaze na završecima južnog zabata poprečne lađe. Ove skulpture po svojoj konstrukciji mnogo se razlikuju od Jurjevih i Firentinčevih kiparskih ostvarenja, a mnogo su slične Boninovim djelima.

U unutrašnjosti gradi stepenasto visoko uzdignuto svetište. Povjesničari umjetnosti u uzdignutom svetištu vide vještinu i dovitljivost majstora koji je vješto izigrao neravni i grebenasto-strmi nivo terena. Zar nije mogao majstor sniziti teren? Ne čini li nam se da je visina svetišta dosta uzdignutija od nivoa okoline? To uzdizanje moglo bi se tumačiti i ondašnjim religioznim i društvenim poimanjem kad je sve religiozno bilo nekako daleko i mistificirano i kad su u društvenom poimanju postojale ljestvice viših i nižih. Danas, u vrijeme brisanja društvenih razlika, u vrijeme religiozne demokracije i realizma, svetište djeluje predaleko, previsoko, nefunkcionalno. Premda građena pred 500 godina, katedrala

Apside katedrale

i današnjem svijetu duboko izražava bitnost ideje, realizam života i zagonetku ljudske sudbine; ipak, da bismo graditelje katedrale bolje i dublje shvatili, treba da ih procjenjujemo socijalnim i religioznim mentalitetom ondašnjeg vremena, ma koliko se divili duhovitosti majstora, usklađenosti prostora i igri stepenica. Juraj postavlja temeljne snopaste stupove, s prekrasnim kapitelima, veličanstvene kupole, koju je on planirao, a koju će poslije završiti njegovi nasljednici. Upravlja daljnjom izgradnjom kapela u pobočnim lađama. Već u prvom razdoblju sagrađena, prva lijeva kapela diktira da se u istom stilu s unakrsnim svodom grade i ostale. Juraj ih oživljava ukrasima, maskama i simbolima. Prema arhivskim spisima, oporukama, darovnicama niže se dugi popis starih hrvatskih šibenskih obitelji koje su snosile troškove za gradnju kapela i njihovih oltara, ali i čitave katedrale. Ukrašuje ponutricu, iznad elegantnih arkada uzduž cijele srednje lađe proteže reljefni pojas od dva usporedna niza polegnutog snažnog i uvijek živog lišća. Prijeporno je tko je sve uređivao i ukrašavao korski prostor, koliko je tu sudjelovao Juraj, koliko Firentinac, Aleši ili još tko drugi, jer taj dio pokazuje zanimljivu mješavinu gotških i renesansnih oblika.

Juraj nije razvio svoj rad samo u Šibeniku, niti je gradio samo katedralu; on gradi palače, portale, trijemove, prozore, krune bunara, kule, tvrđave. Radi kao klesar, projektant, graditelj, vješt urbanist, istančan kipar. Kroz sva njegova djela osjeća se njegova genijalna darovitost i duboka psihologija. U Splitu gradi glasovitu Papalićevu palaču, grobnicu bl. Arnira i u katedrali grobnicu sv. Staša. U Pagu pravi urbanistički plan grada, gradi njegove zidine i kule, kneževu i biskupsku palaču, katedralu. U Dubrovniku skulpturu sv. Vlaha, utvrđuje i dovršava kule: Minčetu i sv. Katarine. U Ankoni Trgovačku ložu, pročelja crkava sv. Frane i sv. Augustina. Radio je još u Zadru, Cresu, Osoru, Riminiju, Raveni i drugdje.

S Jurjem surađuju već spomenuti Antonio Busato i Lovro Pinčino koji, iako u godinama nadmašuju Jurja, ipak se potpuno povjeravaju njegovu vodstvu. Jedan od glavnih suradnika na katedrali kao i na ostalim djelima bio je *Andrija Aleši* iz Drača u Albaniji koji će poslije surađivati i s Nikolom Firentincem. Posebno treba spomenuti *Ivana Pribislavića* Šibenčanina koji je radio na unutarnjim kapelama katedrale, na crkvi sv. Barbare, a na crkvi sv. Ivana izradio vanjsko stepenište i lijepi reljef šibenskih bratima. Mnogo je radio na Pagu i drugdje. Suradnik *Petar Berčić* iz Bribira, ličnost malo poznata, ali ipak značajna, zatim *Radmil Ratković*, *Andrija Budčić*, *Radoslav Stipančić* — sve domaći ljudi — i mnogo drugih poznatih i nepoznatih graditelja, kipara, klesara, čije je radove često morao dotjerivati.

Juraj umire oko 1473. ne dovršivši svoje remek-djelo, šibensku katedralu.

I ovo razdoblje puno je kriza, ali oduševljenje građana ne jenjava. Rad su usporavale razne nedaće, u prvom redu nestašica novca, tako da je jednom u blagajni bilo samo deset dukata. Subvencije Venecije su male, prihodi trgovine smanjeni. Od 1455. pa do 1457. u dva navrata pojavila se kuga, pomorila pučanstvo i raspršila graditelje, koje je trebalo

opet skupljati. 1448. veliki dio grada uništio je požar u kojem je izgorjela i biskupska palača. Velike svote utrošene su za popravak gradskih zidina i kula. Problem opskrbe grada vodom prisilio je građane da 1446. prekinu rad na katedrali i grade veliku cisternu »Četiri bunara« (gradila se sedam godina). Sve je to guralo velike svote.

Uza sve poteškoće volja građana nije klonula, iako daljnja gradnja zahtijeva od njih najveće žrtve. I zaista, mali grad je ulagao sve svoje snage, što se može objasniti jedino neopisivim oduševljenjem, jer je već svima ledbio pred očima lik buduće kupole. Svi se trude i žrtvuju da namaknu sredstva. Zanatlije, mornari, trgovci, seljaci, ribari, plemići obvezuju se na stalni godišnji doprinos, kaptol se odriče desetine u korist gradnje, skupljaju se prilozima. Gradnja se nastavlja.

U ovom razdoblju čestih zastoja bilo je providencijalno što je biskupsku stolicu zauzimao *Juraj*, domaći sin iz slavne humanističke obitelji *Šižgorić*, dominikanac i profesor teologije u Bologni. Točne godine njegova upravljanja biskupijom nisu definitivno ustanovljene, ali bi to moglo biti između 1437. i 1454. On je zapravo i doveo *Jurja Dalmatinca* u Šibenik — zato su oni bili silno povezani. Veliko je bilo njegovo zauzimanje za saniranje prilika. U njegovo vrijeme (1444) zanimljivo je dopisivanje između komiteta za gradnju i namicanje prihoda te kneza i biskupske stolice u kojem se očituju razmimoilaženja raznih mišljenja i prijedloga za rješavanje novčane krize. Uza sva razilaženja gradnja je nastavljena. Ne zna se na koji su način tom prigodom riješili razmimoilaženja i namakli sredstva jer nedostaju arhivski dokumenti. Brigu tog biskupa ovjekovječio je *Juraj Dalmatinac* u natpisu na zadnjem polupilastru sa sjeverne strane: »Templa tibi cure presul venerande Georgi Sisgoride claro de sanguine nate...« (Hram tvojom brigom, slavni vođo *Jurju* iz slavne obitelji *Šižgorić*). S brigom ovog biskupa sagrađena je biskupska palača, što svjedoči njegov grb na lijevoj vanjskoj trifori prvog kata. Iz zahvalnosti *Juraj* ovom biskupu kleše grob i postavlja ga u katedralu. *Šižgorića* je naslijedio *Urban Vinjak* (1454—1468), Mlečanin. Ovaj biskup izmolio je od sv. Stolice posebne oprostite za darovatelje katedrale da bi ih time potakao na spremnije davanje i tako požurio njezino zidanje. Zna se da je skupljao priloge za gradnju, ali je na putu u Portu pred Rimom umro. Zato je *Juraj* kao časni šibenski građanin bio poslan papi *Pavlu II* da uredi neka pitanja novčanih potraživanja. Njega je naslijedio biskup *Luka Tolentić*, a s njim počinje treće razdoblje gradnje.

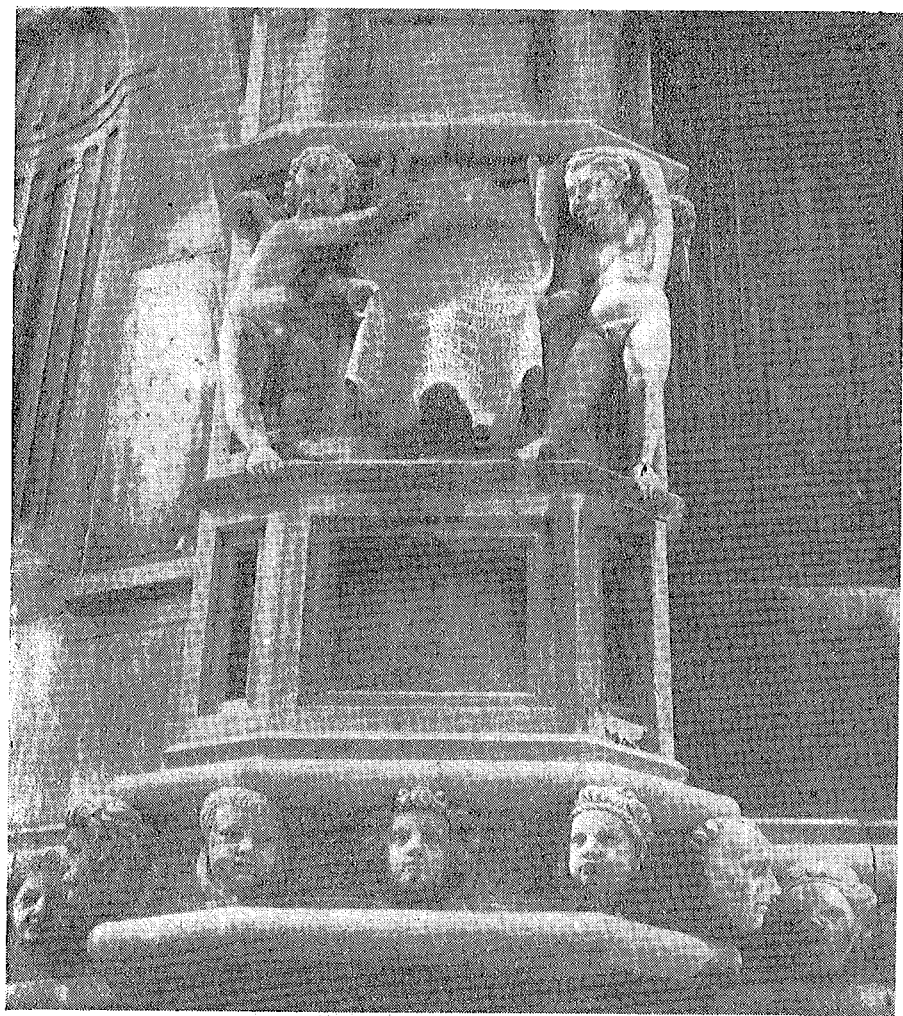
TREĆE RAZDOBLJE, OD 1473. DO 1536.

Poslije smrti *Jurja Dalmatinca* radovi se neko vrijeme nastavljaju i bez protomajstora. Godine 1475. spominje se *Nikola Firentinac*, s kojim se 1. srpnja 1477. sklapa 10-godišnji ugovor. O njegovu podrijetlu i životu zna se vrlo malo. *Nikola*, sin *Ivanov* iz Firence, premda dolazi sa susjedne obale tek mu se u Dalmaciji pružila prilika da se afirmira i dođe do izražaja njegova graditeljska i kiparska umjetnost, zato ga nazivlju

da je posinjeni Dalmatinac. Još za života Jurjeva, oko godine 1568, nalazimo ga u Trogiru gdje radi u radionici Jurjeva učenika Alešija. Iako učenik Donatella, Juraj je mnogo utjecao na njega. To se vidi po njegovim skulptorskim radovima u Trogiru koji su mnogo sličniji djelima Jurja nego Donatella. Firentinac donosi u Dalmaciju *renesansu* — novi smjer umjetnosti. Kako je radio u nedalekom Trogiru, Šibenčanima je morao biti dobro poznat kao iskusan i vrstan majstor i zato su ga pozvali.

Ugovor je uglavnom isti kao i s majstorom Jurjem, kao i plaća od 120 dukata godišnje. Nastavio je graditi prema idejnoj konstrukciji svoga predšasnika, što je rijedak slučaj u povijesti graditeljstva. I prokurator, kako se vidi u ugovoru, zahtijevali su da nastavi gradnju »po obliku što ga je majstor Juraj napravio od gipsa«. To mu možda nije ni bilo teško jer je odgojen u Firenci za vrijeme renesanse Brunelleschija i njegove kupole, koja u mnogo čemu naliči na idejnu skicu Jurjeve kupole. Pod upravom Firentinca radovi su brzo napredovali. Ovdje vidimo vještinu starih majstora da novo prilagode starome. Već je prije njega bilo dosta sagrađeno, trebalo je postaviti krov i na Jurjeve temeljne stupove položiti kupolu. Podiže iznad lisnatog vijenca zidove srednje lađe koju izvana završava bogatim renesansnim korničom. Unutra ne gradi rastvorene galerije nego niz uskih otvora bez prozračnosti i ritma prema donjim arkadama. Uređuje korski i predkorski prostor, postavlja ukusne ograde za svetište i pjevnice. Velikom dijelom presvođene su sve tri lađe, ali ne sasvim jer zapadno pročelje nije bilo dovršeno za njegova života. Na vrhovima čeonih zabata oko kupole postavlja visoke skulpture svetaca. Ova tri lika na visokim vrhovima, iako nisu markantni kao Jurjeve skulpture, vrlo su impozantni, osobito lik sv. Mihovila. Najviše je radio na dovršenju kupole, jer je životna ambicija već sijedog biskupa Tolentića bila da vidi kupolu završenu prije svoje smrti. To je bila i želja pučanstva, da vidi kako su korisno upotrijebljene njihove žrtve i doprinosi. Svodovi kupole i krova sagrađeni su na osobiti način. Nije to obično slaganje malih klinasto tesanih kamena koji se drže vlastitom težinom i upiru jedni o druge, nego u izlijebane pasove umetanje velikih kamenih ploča. 1502. Nikola je preuzeo gradnju Nove Crkve, te doskora, polovicom 1505, umro.

Zbog pomanjkanja dokumenata sve do 1515. ne može se ustanoviti njegov nasljednik. U to vrijeme radilo se na popločavanju i unutrašnjem uređenju, i to toliko da se 30. prosinca 1502, nakon ustoličenja kanonika A. Liksanija, mogla čitati misa. U lijevoj pobočnoj apsidi postavljen je 1508. oltar sv. Mihovila i sv. Ivana Krstitelja. *Bartul de Mestre* preuzima 1517. završne radove pokrivanja dviju kapela. Izrađuje biskupsko sjedalo s baldakinom, zavjesama i dekorativnim vrpčama, sve od kamena. Njegov sin *Jakov* koncem 1530. završava srednji dio pročelja. Domaći sin *Ivan Mestičević* iz Zadra na pročelju gradi okrugli prozor koji je po dekoraciji doduše renesansan, ali po nacrtu gotski, što pokazuje kako je Juraj ostavio snažne dojmove na svoje učenike kojih nisu mogli dugo zaboraviti. Posljednji kamen, kako donosi kronika Draganić-Vrančić,

Ugaoni polupilastar s potpisom Jurja Dalmatinca

postavljen je 3. prosinca 1536. »Item adli 3 decembre 1536 fu messa ultima man alla fabbrica de San Jacobo Ciesa Cathedral de Sebenico, la qual fu comenzata dal 1431 adi 9 april.« Godine 1547. majstor Franjo Checcus preuzima popločanje crkve. Biskup Ivan Lucije Štafilić 2. travnja 1555, uz veliko oduševljenje pulka, svečano je posvetio katedralu svetom Jakovu.

U ovom razdoblju treba istaknuti vrlo poduzetna biskupa *Luku Tolentića* (1469—1491), koji se sav posvetio gradnji katedrale, kako to ističe natpis na njegovu grobu ispod glavnog oltara: »Ovdje počivaju kosti biskupa Luke Tolentića čija je zasluga da se dovršio najveći dio.« Prokuratorima izručuje lijepu svotu od 200 dukata što je za gradnju darovao njegov brat Nikola. Svuda unaokolo kupole vani i unutra postavljeni su grbovi ovog zaslužnog biskupa. Biskup Franjo Querini (1491—1495) nije ni stanovao u Šibeniku već je biskupijom upravljao preko svojih viškara. Biskup Bartul Bonino (1496—1512) mnogo je pomagao gradnju, odobrio bratovštinu klesara pod zaštitom sv. Četiri okrunjena klesara. Veoma zaslužan je njegov nasljednik *Ivan Štafilić*, Trogiranin, glasoviti diplomat, a još je bio zauzetiji njegov nasljednik *Ivan Lucije Štafilić*, koji nije išao na Tridentski koncil samo da se dovrši i posveti katedrala.

Ova monumentalna građevina tražila je je zaista velike žrtve, koje je i dao Šibenik. Pomislimo samo na vađenje i prijevoz kamenja, sa, za ondašnje pojmove, dalekog Brača, Korčule, Raba, na primitivna tehnička sredstva koja su se onda primjenjivala pri gradnjama, na dizanje teških i velikih kamenih blokova, na skupljanje radnika koji su bježali pred kugom i drugim nedaćama, da se katedrala gradila u najtežem razdoblju šibenske povijesti, u XV i XVI stoljeću, u doba nove tuđinske vlasti, čestih epidemija i ekonomskih poremećaja. Sve je to prebrodio Šibenik koji je pri završetku gradnje brojio 8220 stanovnika, od kojih »malo bogatih, a mnogo vrlo siromašnih«, kako godine 1553. piše izvjestitelj G. Battista.

ZVONIK KATEDRALE

Katedrala nema zvonika. Za nevolju dugo je služila kao zvonik jedna kula blizih gradskih zidina koja je porušena 1889, a zvona smještena u crkvu sv. Barbare.

Za vrijeme gradnje katedrale (1431—1536) nije se uopće mislilo na zvonik. Ionako mali grad mnogo je žrtvovao za gradnju stolne crkve te nije imao toliko financijskih mogućnosti da još gradi i zvonik. Neosnovano je mišljenje da se zvonik imao nadograditi nad sakristijom. O tome ne postoje nikakvi dokumenti, niti je sakristija arhitektonski u svojim temeljima tako postavljena da bi se moglo zaključiti da bi njezini krhki temelji mogli izdržati visoko i teško zdanje zvonika.

Građani su živo željeli imati i zvonik. Ta se želja pokazala ostvarljivom tek godine 1875. kad je car Franjo Josip I posjetio Šibenik. Tom prigodom predana mu je molba za gradnju zvonika, na koju je on odgo-

vorio pozitivno. Napravljeno je nekoliko projekata. Ministarstvo je prihvatilo nacrt arhitekta Bergmana i odredilo da se u svrhu gradnje zvonika odobri 15 tisuća fiorina, a ostalo neka garantiraju općina, biskup, crkva i građani. Odgovorni i vodeći građani pristali su na te uvjete. Konačni obračun iznosio je 29.126 fiorina, a u toj svoti participira državna blagajna sa 15.000, općina sa 4.177; ostalih 9.949 fiorina spalo je na teret crkvene blagajne. Da bi se prikupio novac, osnovana je tombola na dan godišnjeg gradskog sajma (26. VII); k tomu je još pridružen legat (darovnica) Semović od 2.500 fiorina. Međutim, Bergmanov nacrt nije odobrila Centralna komisija za historijske i umjetničke spomenike pa je povjerila arhitektu L. Hauseru da izradi novi nacrt, ali ni za ovaj nacrt nije dano odobrenje.

RESTAURACIJE KATEDRALE

Šibenčani su uvijek s ponosom gledali svoju katedralu, ali su i nad njom bdjeli da je sačuvaju od svih nepogoda i predadu budućim pokoljenjima kao stalni simbol njihove vjere, humanizma i kulture. Pojedine šibenske obitelji sagradile su o svom trošku u katedrali 12 oltara, koji su godine 1826. svedeni na sedam. Od starih se do danas sačuvao jedino oltar sv. Triju Kraljeva, poklon obitelji Divnić. Zaslužnim biskupima podigli su Šibenčani dostojne nadgrobne spomenike u katedrali. Prvi je tu bio sahranjen Juraj Šižgorić, zatim Luka Tolentić i posvetitelj Lucije Štafilić. U prednjem zidu prezbiterija zgodno su postavljene grobnice Luke Spignarole i Ivana Callegarija, koji se istakao u turskim ratovima.

Godine 1566. Ivan Dizmanić vršio je nekakve popravke na krovu. Gotovo tri duga stoljeća ovu genijalnu konstrukciju nije trebalo popravljati. Prema natpisu na podnožju tambura kupole na zapadnoj strani, vršene su neke ne baš znatne reparature godine 1797. U XIX stoljeću izvršeni su najznačajniji reparatorski radovi. To je bilo povjereno inženjeru Pavlu Bioniju, koji je napravio kompletan nacrt svega što treba popraviti. Počeo je 1846, ali nije završio jer ga je dvije godine kasnije zatekla smrt. Jedan od najvažnijih problema bilo je otjecanje vode s krova. Godine 1850. popravak preuzimaju W. Paklar i Jakov Pasini sa sinovima, koji su izvršili kiparske restauracije. Tom prigodom izmijenjen je stupić s medaljonima na sjevernom portalu i zamijenjen drugim s medaljonima vođa talijanskog Risorgimenta: V. Emanuel II, Garibaldi i Mazzini. Restaurirano je nekoliko glava na apsidama i likova apostola na sjevernom portalu. Najopsežniji popravci izvršeni su pod vodstvom inženjera Petra Zena koji radi od 1850. Držeći se strogo Bionijevih nacrti, potpuno je demolirao kupolu i komad po komad opet sastavio. Kad su bili završeni i još mnogi drugi popravci zauzimanjem biskupa Petra Dujma Maupasa, on je, uz veliko oduševljenje građana, 3. srpnja 1860. katedralu ponovno otvorio, koja je bila za vrijeme ovih opsežnih radova za svetu službu zatvorena. Posebno se za katedralu zauzimao biskup Antun Josip Fosco (1876—1894, Šibenčanin. Mnogo je učinio za njezino uzdržavanje, čuvanje i proučavanje. Mnogo je napisao o katedrali i o šibenskoj povijesti. Svo-

jim zauzimanjem je postigao da je katedrala dobila rijetki, časn timer naziv bazilike. Godine 1888. izvršene su neke manje restauracije i potpuno obnovljen pločnik katedrale. Tada su uklonjeni i posljednji grobovi u pobočnim lađama gdje se pokapalo sve do 1828, kad je bilo otvoreno novo gradsko groblje. Godine 1890. nagrđena je zamisao graditelja kad su na veliku rozetu i na prozore kupole postavili šarena tamna stakla. Tako je zamračena vedrina gornjeg dijela, jer je umjetnik htio da baš ta visinska svjetlost uzdiže čovjekov duh u beskrajnost neba. Poslije drugog svjetskog rata (1947—1955) pod vodstvom veoma zauzetih inženjera H. Bilinića i J. Despota izvršeni su veliki popravci, izmijenjeno mnogo ruševnog kamenja, učvršćeno nestabilno južno krovništvo poprečne lađe. Potpuno izmijenjeno kamenje sakristije, i tako se riješio problem koji je bio aktualan još 1890. Zauzimanjem biskupa Josipa Arnerića na katedralu su postavljena 1965. elektronska zvana, a u unutrašnjosti moderna rasvjeta.

Svu gradnju, čuvanje, popravke i sve ono što se odnosilo na katedralu od njezine zamisli pa do danas Šibenčani su pratili s nesmanjenom pažnjom i interesom. Godine 1931. svečano su proslavili 500-godišnjicu postavljanja temeljnog kamena, godine 1955. četiristogodišnjicu njezine posvete. Ova jedinstvena evropska građevina bila je predmet pažnje i bezbrojnih stranih ljudi, graditelja i umjetnika. O njoj su napisane mnogobrojne rasprave, studije, članci i knjige.

Treba istaknuti široki publicitet koji je dan Jurju Dalmatincu, njegovim suradnicima i u prvom redu najmarkantnijem Jurjevu djelu — šibenskoj katedrali — ovogodišnjom izložbom u Zagrebu. Zauzimanjem Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Gipsoteka akademije izvršila je vrlo uspjele gipsane odljeve dvadesetak djela Jurja Dalmatinca i cijeli interijer krstionice, te nekoliko djela Ivana Pribislavića i Andrije Alešija i priredila izložbu. Tako je najširim slojevima predstavljena riznica vrlo značajne kiparske i arhitektonske umjetnosti iz druge polovice XV stoljeća. Odljevi će biti sačuvani i s vremenom kompletirani. Tako Jurjeva djela, iako zub vremena izgrize original, neće biti zaboravljena.

OPIS KATEDRALE

Katedrala izvana

Katedrala ima oblik latinskog križa. Duga je 38 metara, a široka 14; srednja lađa visoka je 19, a kupola 31 metar. Njezina je konstrukcija jedinstvena i originalna, u kojoj se skladno ujedanjuju gotički i renesansni stil. U njoj nema opeka ni drva, nego samo metal, mramor i kamen koji se dovezio s Brača, Korčule, Raba i iz okolice Šibenika.

Uz južni portal prislonjena je biskupska palača iz XV stoljeća, pa je taj zid gotovo bez ukrasa. Na pročelju ističe se prekrasni gotski portal sa četiri ukrašena praga u obliku luka prenatrpana i načičkana ukrasima. Ovaj portal predstavlja »Općeniti sud«. Na vrhu luka srednjeg praga postavljena je originalna Kristova bista, a njemu s desne i lijeve strane, jedan iznad drugoga, pod bladakinima kao na sudačkim prijestoljima, 12 apostola. Dva praga, izrađena od niza stupića, isklesanih u obliku konopca, omeđuju srednji prag.

Detalj oltara sv. križa

Unutarnji prag uz ulazna vrata sav je od živog kovrčastog lišća, među kojim se nalaze četiri anđela trubača napuhanih obrazima, ali bez trubalja koje su se vremenom otcijepile. Izvana, s obje strane portala, postavio je Juraj Dalmatinac kompoziciju tabernakula i baldakina na zavojitim stupovima i urešenom postolju. Iznad portala je veliki okrugli prozor (rozeta) s kamenim koncentričnim stupačima, okružen žljebovima i lovor-vijencem. Sa strane su dva velika gotska prozora. Pročelje završava renesansnim lukom u sredini i četvrtlukom sa strana; ispod svakog luka je okrugli prozorčić s renesansnom dekoracijom. Oblik pročelja nije samo dekorativna kulisa bez unutarnje veze s građevinom, kako je to redovito kod mletačkih renesansnih pročelja (Sv. Marija u Zadru), nego logični i nužni pročelni zid broskog prostora crkve.

Sjeverni zid bogato je urešen. Gornji kornič, koji opasuje i pročelje, satkan je od lisnatih, zupčanih i jajolikih ornamenata. Tu je sedam gotskih prozora, iznad kojih se proteže profilirani torziji i slijepi gotički lukovi s konzolicama na kojima su uklesane ljudske i životinjske glave. Sjeverni pobočni portal, nazvan »ulaz u raj«, nema mnogo lišća, ali ima mnogo arabesknih ukrasa bez jačeg života. Sa strana, kao dva stražara, sjede lav i lavica, koji su ujedno i postolje za oktogonalne izrezbarene stupove na čijim lijepim gotskim kapitelima stoje likovi Adama i Eve, vrlo čest prizor srednjovjekovne ikonografije na portalima crkava. Povrh njih postavio je Juraj dva baldakina pod kojima su prekrasni muževni i realistični kipovi sv. Petra i Pavla u naboranim plaštevima. Pragove sačinjavaju nizovi usko isklesanih konopaca i raznoliko izrezbareni i savijeni stupića na kojima je mnoštvo ukrasa s pticama, zečićima, psićima, lavićima, te medaljoni s ljudskim glavama.

Apside. Posebno je značajan istočni dio s apsidama, koliko po arhitektonskom iskorištavanju neravnog i malog prostora, toliko i po originalnosti konstrukcije i ukrasa. Juraj Dalmatinac proširio je plan predašnjih majstora diskretno dodavši poprečnu lađu i apside, te tako dao katedrali oblik križa, koji osobito dolazi do izražaja kad gledamo vanjski gornji završetak lađa i kupole. Završetak poprečne lađe na sjeveru urešen je izbočenim žljebastim nišama, iznad kojih je friz s anđelićima koji rastežu vijence od cvijeća, a povrh toga je veliki medaljon s reljefnim likom sv. Jeronima u kamenitom pejzažu, djelo Nikole Fiorentinca. Tu na uglu je polupilastar sa dva gipka dječaka koji kao neki glasnici drže u rukama valovito savijeni list pergamene, gdje se gotičkim slovima hvali gradnja tog dijela (godine 1443), a ispod njihovih nogu skromno, gotovo nevidljivo, upisao je umjetnik svoje ime: **OVI APSIDE UČINI JURAJ DALMATINAC SIN MATIN**, što svjedoči da su apside djelo domaćeg sina. Ovaj dio apsida izgleda kao saliven od jednog komada jer je sazidan od velikih ploča i blokova. Glomaznost zidova uljepšavaju i oživljavaju profilirane četverouglaste udubine, ispunjene crvenim rapskim mramorom, i plitko kanelirane niše sa školjkama, dok su donji rubovi opasani raznim motivima ukrasnog bilja. Profilirane četverouglaste udubine na južnoj apsidi Juraj diskretno otvara da bi kroz njih osvijetlio krstionicu. Dok su dvije manje apside u gornjem dijelu bez prozora, srednja četverokutna ima pet prekrasnih gotskih bifora s tranzenama kroz koje ulazi svjetlo u svetište crkve. Kameni svodovi apsida tako su sazidani da daju svetištu snažan i slikovit izgled.

Čvrsti izbočeni vijenac koji opasuje donji dio apsida predstavlja galeriju kamenih portreta koji strše van kao da žele razgovarati s prolaznicima i pričati im o svojim problemima. Tu su tri lavlje i 71 ljudska glava. To je niz različitih fizionomija koje svojim izrazom i pokretom živo pričaju o raznovrsnosti ljudske psihe. Svaka, svojim specifičnim detaljima, pokazuje svoj vlastiti karakter. Bore na čelu ili mršavom ili ugojenom licu, izraz usana, mig oka, oblik lica, pramen kose, ukras glave, rupci, turbani, vrpce označuju razne tipove radosnih, žalosnih, plemenitih, surovih, produhovljenih, zlobnih, naivnih, strastvenih, stidljivih, očajnih, pritajenih, nemilosrdnih tipova ljudi: žena, mladića, djece, mornara, trgovaca, skitnica, raznih naroda i rasa, kao živi izraz onih koji su se sa svih strana slijevali u primorsko trgovište. One su ujedno i svjedok duboke psihološke istančanosti majstora Jurja.

Krov katedrale, promatran izvana i iznutra, ostavlja u gledaocu izvanredan dojam originalnosti, smjelosti, novosti i ljepote. Sve je od kamena, satkano od golemih kamenih ploča, vidljivih izvana i iznutra, što je jedinstveno u srednjovjekovnoj evropskoj umjetnosti. To se ne da opisati, nego treba vidjeti. Glavna i poprečna lađa imaju polubačvast, a pobočne četvrtbačvast krov, izgrađen od vodoravno postavljenih, međusobno žljebovima povezanih i olovom nalivenih velikih kamenih ploča, koje su poprijeko nategnute na pojasne lukove, te kao obruči na bačvi opasuju krov. Krovne ploče naslanjaju se na zidove lađa, na njihove polukružne završetke i na pročelje. Polukružni završeci glavne i poprečne lađe na svojim vrhovima imaju velike kipove sv. Mihovila, zaštitnika grada, sv. Jakova, pokrovitelja katedrale, i sv. Marka, a ispod njih su okrugli renesansno ukrašeni prozori.

Kupola. Iznad svega izdiže se kao kruna osmorokutna kamena kupola, koja podsjeća na onu u Firenci, ali ovdje nalazimo jednu novost — prozore. Kupola, koju je po Jurjevoj zamisli postavio Nikola Firentinac, ističe se svojom elegantnošću i smjelošću. Na četvrtasto podnožje naslonjen je osmorokutni tambur sa 16 velikih prozora s tipičnim renesansnim kaneliranim pilastrima koji izvanredno dekorativno djeluju. Pokrivač kupole ponavlja konstruktivnu tehniku i motive velikih ploča kao na lađama. Ploče se vodoravno nižu i suziju prema vrhu, ingeniozno se spajaju i ucjepljuju jedna u drugu da je isključeno svako prokaplivanje kiše, a sve su povezane jakim uskim kamenim pasovima koji izlaze iz podnožja prema vrhu i tako učvršćuju pokrivač. Način kako su izvađene tako duge ploče, njihovo dizanje, postavljanje, spajanje, trajnost od četiri vijeka kao i činjenica da ta čitava masa počiva na četiri stupa postavljena iznutra na križićima glavne i poprečne lađe — svjedoče da je to, i po invenciji i po izvedbi, zaista izuzetno majstorsko djelo.

Uz južnu apsidu i biskupsku palaču prislanja Juraj četverokutnu sakristiju. Na tri relativno tanka stupa (ostala dva dodana su poslije) najprije postavlja dva duga kamena bloka s uklesanim, ali neispisanim listom pergamene i slaže na svoj način gotove blokove. Položena na stupove, stvara prolaznu ložu da se ne bi omelo kretanje kroz usku ulicu i tijesna gradska vrata. Ložu presvođuje kasetiranim bačvastim svodom. Iako je sagrađena od zaista glomaznih kamenih blokova s maskiranim vezom, ođaje lakoću i prozračnost konstrukcije zbog reljefnih prečki, visećih ugaonih stupova i lagano udubljenih gotičkih niša. Sakristija nije dovršena, a njezin rub Nikola Firentinac okitio je listatim renesansnim vijencem.

Na vanjskim zidovima katedrale nalazi se 14 različitih grbova gradskih biskupa, knezova i kapetana. Po njima se može odrediti kad je koji dio bio završen. Katedrala nema zvonika, njega zamjenjuju elektronska zvana, prva u našoj zemlji, koja su postavljena na uglove podnožja kupole.

Katedrala iznutra

Čim uđemo kroz glavna vrata, već prvi korak izaziva u gledaocu duboki perspektivni dojam veličanstvenosti, harmonije i ljepote. Pogled nam kruži od vitkih arkada, koje dijele crkvu na tri lađe, do visoko uzdignutog svetišta, na svjetlost oko glavnog oltara i kupolu koja se otvara prema nebu, kroz koju kao da se oltar gubi u mističnoj daljini. Dubok psihološki dojam izaziva tipično Jurjeva pitoreskna arhitektura, kojoj je arhitektonska forma samo sredstvo da, u duhu gotike, djelovanjem svjetla i sjene izazove osjećaj beskrajnosti i da usmjerivanjem svjetla vodi i uzdiže oko. Dvanaest elegantnih, gotovo krhkih gotskih stupova podržavaju glomazno zdanje srednje lađe i kamenog svoda, te imamo dojam kao da će se polomiti pod tolikom težinom zidova i krovnog svoda. Na raznoliko listato ukrašene glavece stupova naslanjaju se gotski lukovi, a između njih nastavljaju se polupilastru koji do visine lukova imaju udubljene crvene mramorne četvorine tako da oživljavaju prostor u mističnoj igri svjetla i sjene. U isječke što ih čine svinuti lukovi i polupilastru postavljene su venecijanske kugle da se razbije monotonija praznih ploha. Nad lukovima uzduž cijele srednje lađe proteže se omiljeni Jurjev motiv:

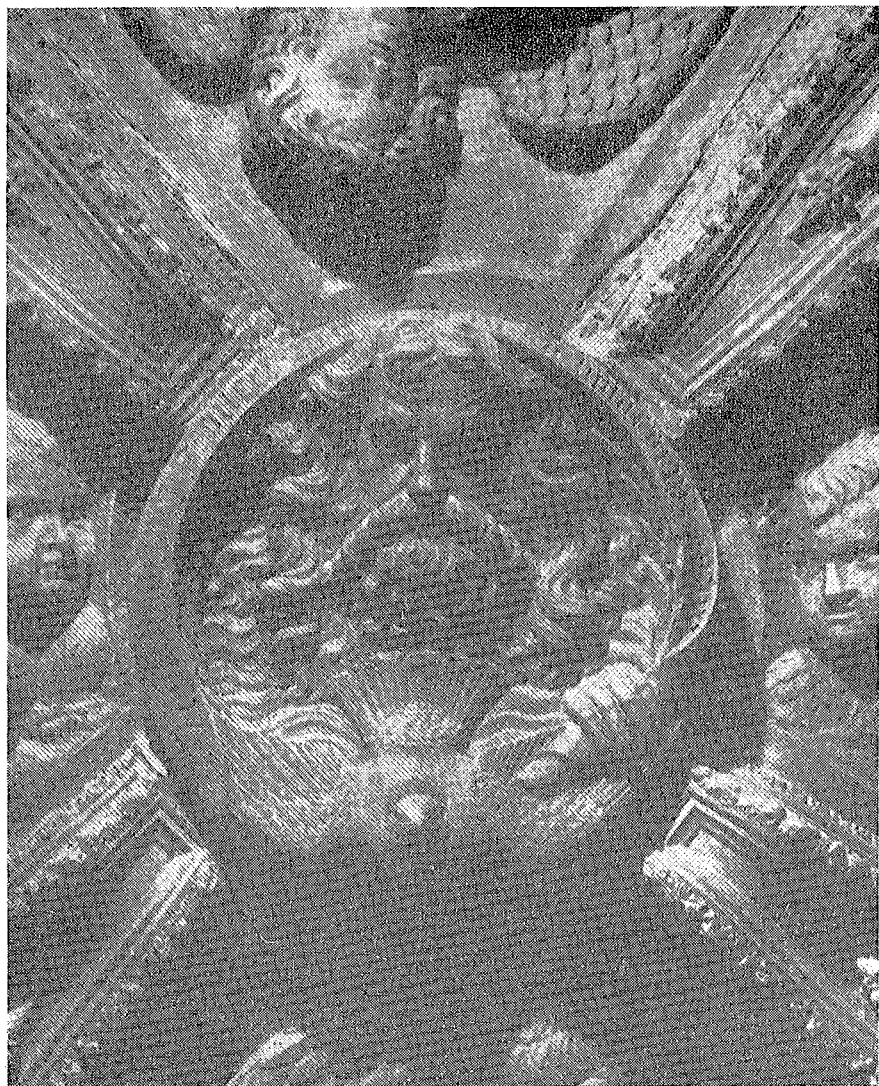
reljefni pojas od dva usporedna niza polegnutog snažnog lišća, pokrenutog u suprotnim smjerovima kao da drhti i treperi u izmjeničnom propuhu visoke crkvene lađe.

Iznad toga Nikola Firentinac nadograđuje originalni i veličanstveni gornji dio srednje lađe, koji nije sasvim usklađen s vitkim i otvorenim prizemljem. Renesansni red uskih mračnih otvora nepristupačnih galenija kao da umrtvljuje elegantnost i živost donjih arkada. Između produljenih polupilastara, koji sižu do vrha zidova, ispunjen je prostor velikim kamenim plohama i velikim prozorima koji djeluju kao da se zidna ploha nekako gubi u svjetlu. Čitavo krovništvo natkriveno je polukružnim kamenim bačvastim svodom.

Dok je srednja lađa vrlo visoka i jako osvijetljena, pobočne su dosta niže i tamnije. Pobočne lađe sačinjava niz kapela koje imaju unakrsni kameni svod s konopčastim lukovima, s reljefima i glavama evanđelista u križićima. Klinovi lukova i zidne konzole ukrašene su reljefima, maskama i figurativnim simbolima. U svim kapelama pobočnih lađa nekoć su stajali oltari. Danas ih ima šest.

S desne strane ulaza je grobnica biskupa Jurja Šižgorića (†1453), veoma zaslužna suradnika Jurja Dalmatinca. Majstor mu je iz zahvalnosti isklesao nadgrobnu ploču koja prikazuje realistički lik biskupa na odru s biskupskim znakovima, knjigama kod nogu, dok biskupova umorna glava počiva na jastuku pod arkadama. Tu je i grob s nadgrobnom pločom zaslužnog šibenskog biskupa Josipa Fosca (†1894). S lijeve strane ulaza sarkofag je Lucija Štafilica (†1557), biskupa i posvetitelja katedrale, djelo Checca iz Padove. U sjenovitoj drugoj kapeli desne lađe oltar je sv. Roka, sv. Jeronima Dalmatinca i bl. Nikole Tavelića Šibenčanina sagrađen 1876. Uz ovaj oltar, sa strana u podnožju uzidana su dva izražajna i realistična andela štitonoše, djelo Jurja Dalmatinca. Uz oltar, na kamenju ploči, ispisane su godine kad su gradom harale zarazne bolesti. Ovaj oltar sv. Roka, zaštitnika protiv kužnih bolesti, podignut je kao zamjena za njegovu bivšu kapelu pred katedralom. Prema njemu s lijeve strane oltar je sv. Triju Kraljeva s umjetničkom slikom koja predstavlja poklon Kraljeva, djelo Bernardina Rizzardija. Uz ovaj oltar, uzidana su, sa strana, dva divna reljefa anđela, koji se pripisuju Nikoli Firentincu. Nekoć su stajali sa strana svetohraništa koje se nalazilo kod velikog oltara, gdje je sada moćnik, rasuprot biskupskom sjedaluk. Do ovog oltara je barokni oltar Gospe od Karmela, sazidan 1617. Nasuprot, s desne strane, oltar je presv. Sakramenta s baroknim tabernakulom. Tu je i slika Gospe od zdravlja, koja je nekoć stajala u staroj tvrđavi i u crkvi sv. Ane na groblju, i drveni sarkofag s nekoliko kostiju sv. Kristofora. Ove kosti pribavio je biskup Luka Tolentić (†1491) s namjerom da ih pokloni Korčuli, svom rodnom gradu, ali su se Šibenčani tome usprotivili, jer je sv. Kristofor drugi zaštitnik grada. Dalje je oltar sv. Fabijana i Sebastijana s njihovom lijepom slikom Ticianove škole, djelo Filipa Zanibartija. Tu je grob (nevidljiv) glasovitog šibenskog slikara Jurja Čulinovića. Na suprotnoj strani je najznamenitiji oltar s prekrasnim raspelom, koje je izradio splitski kanonik Juraj Petrović godine 1455. S desne strane ovog oltara pobočni je ulaz, a s obje strane ulaza nalazi se ograda kamenih gotskih stupića povezanih lukovima sa dva lavića. Ta ograda je nekoć dijelila korski prostor od lađe.

Šest polukružnih stepenica vode u korski predoltarni prostor, zatim sa četiri, pa sa tri stepenice stvorena je visoka pozornica svetišta, koja nadvisuje pod srednje lađe i otkriva nam svečane obrede koji se odvijaju na glavnom oltaru. Ovdje se vidi velika vještina i duhovitost majstora da na uskom i neravnom prostoru nađe zgodna rješenja i jedinstveno oblikuje nemirni nivo. U smionoj terasastoj izgradnji vješto se usklađuju kor, galerije, amboni s kompliciranom igrom stepenica koje vode gore na galerije i oltar i dolje u krstionicu. S desne galerije je duhovito i domišljato provedeno prozračno, lagano gotovo viseće stubište u gornju sakristiju. Pod tim stubištem zanimljiv je konkavni kanelirani stup s plastičnim kapitelom koji svojim lišćem individualno podržava stepenice. Na ovim stepenicama posebnu pažnju pobuđuje nasmijano lice djeteta, jer je u svjetlosti, dok je s unutarne strane glava prestrašenog i zaplakanog djeteta, koje je u tami.

Detalj svoda krstionice

S desne strane srednjeg polukružnog stubišta grobnica je biskupa Calegarija (†1722), koji se istakao u obrani grada i biskupije od Turaka. S lijeve strane grobnica je biskupa Spignarole (†1539), rad domaćeg majstora Antuna Nogulovića, koji je na papuču biskupa upisao svoje inicijale.

U koru su kanoničke klupe od kamena, u čemu se očituje majstorova zamisao da u zgradi ništa ne bude od drva. Visoki nasloni sjedala bogato su ukrašeni renesansnim zubnim i jajolikim frizom, cvijećem, lišćem, žljebićima i malim školjkama. S obje strane iznad kora su male i pristupačne galerije s minuciozno izrađenom ogradom od malih lukova i savijeno kaneliranih kamenih stupića, koji opasuju galerije i ambone oko donjih velikih stupova. Kor se nalazi na križistu lađa, između četiri velika složena stupa, na koje se naslanja sva težina kupole koja nadvisuje ovaj prostor i diže pogled gore u beskraj. Nadasve smiono izgleda rješenje da se istočni snopasti stupovi postavljaju na više nego zapadni, a ipak se načelno izvodi ravna građevina. Kapiteli tih stupova posebno su ukrašeni lišćem, osobito dva prednja, na kojima se jako, živo, kovrčasto lišće savija i grči u napetoj igri.

Na najvišoj uzvisini nalazi se svetište, gdje se obavlja sveta liturgija. Odijeljeno je od kora stepenicama i ogradom kakva je i na galerijama. U sredini je glavni oltar, građen 1640. Svojom glomaznošću prekriva ljepotu apsida i zatvara ulaz svjetla. U sredini oltara je veliki barokni dvokatni tabernakul od crvenog mramora. Iznad njega slika Gospe od plača, koja je donesena sa starih gradskih zidina, gdje je, kako veli tradicija, nekoć ronila suze, pa joj otuda i naziv »od plača«. Slika je okružena mramornim reljefima i kipovima anđela, sv. Jakova i sv. Roka. Ti sveci, anđeli i polaganje u grob nalaze se na podnožju oltara, učinjeni od bijelog mramora. S lijeve strane uklesano je biskupsko sjedalo, ukrašeno kamenom zavjesom, vrpcama i konopčićem; tako je i ovdje sačuvan princip: sve od kamena. Na njemu su uklesani grbovi biskupa Ivana L. Štafilica (†1528) i kneza Taiapiera (1523—1526), djelo majstora Bartula iz Mestre. Naprema sjedalu nekad je bio oltar presv. Sakramenta. Danas se tu čuvaju svete moći, a sa strana, kao dva stražara, stoje manji kipovi proroka Elizeja, s lijeve, djelo Antuna Gospodnetića, a s desne kip proroka Ilije od A. Alešija.

Sve tri apsida ukrašene su iznutra izlijebanim nišama i školjkama između slabo ispupčanih pilastara, koji imaju glavice raznoliko i bogato ukrašene lišćem, likovima anđela, dupina, pijetlova i ovnova. U srednjoj apsidi je, iznad pilastara, friz vaza i rastegnutih cvjetnih vijenaca. Apside simboliziraju presv. Trojstvo. Na vrhu luka srednje apsida postavljen je veličanstveni lik Boga Oca, djelo A. Alešija, a u jednoj od pobočnih Kristov je lik, dok je u drugoj golubica, simbol Duha Svetoga. U sjevernoj apsidi postavljene su orgulje, a u južnoj drveni kip sv. Petra iz XVI stoljeća.

Krstionica

Inventivni majstor iskoristio je polupodzemlje južne apsida i tu, u malom prostoru, smjestio krstionicu, Jurjevo remek-djelo kićene gotike. Dva su ulaza. Jedan izvana, ispod sakristije, i drugi iz crkve, niz nekoliko stepenica ispod desne galerije. I ovdje se majstor služi velikim kamenim blokovima, pa čak i svod pokriva s četiri kamene plohe bačvasta oblika. Sagrađena je na četverolisnoj osnovi, što daje dojam većeg prostora nego što je u stvarnosti. Na uglovima četiriju jednoličnih niša ugrađena su četiri vitka stupa, što na svojim lisnatim i akustičnim kapitelima drže baldakine koji se produljuju u veoma sitno izrezbarene fijale i spajaju usred talasastog svoda. U baldakine su smještene četiri mršava proroka u naboranim haljinama, od kojih su ostala samo dva: Šimun drži savijenu vrpcu s latinskim natpisom: »Sad otpusti slugu svoga, Gospodine, u miru« i David s natpisom: »Glas Gospodnji nad vodama«. Niše su natkrite rebrastim školjkama, a iznad njih se razastire arabesknja reljefna čipka fino izrađenih sitnih, razigranih figurativnih, lisnatih i geometrijskih ukrasa. Kroz istočnu semiferičnu lunetu, uz simbole svjetla (sunce i mjesec) na svodu, kroz razrezanu i prošupljenu reljefnu čipku, šulja se

svjetlost i diskretno oživljava prostor kao da se nalazimo u pećini stalaktita. Nad čipkama se okolo savija dvostruki vijenac treperava lišća, a iznad njega, na plohama svoda, isklesani su renesansni raznoliki anđeli, koji okružuju svetopisamske likove iz Kristova krštenja, što svojom krupnošću ostvaruju ravnotežu ponutrice zadržavajući igru sitnih oblika. Tu na svodu, u lovorvijencu obavijenom vrpcom s natpisom: »Ovo je Sin moj ljubljani, njega slušajte«, isklesan je veličanstveni lik Boga Oca i golubica, simbol Duha Svetoga, koja slijeta nad krsni zdenac koji simbolizira Krista. Krsni zdenac od crvene breče, u obliku široke zdjele u sredini krstionice graciozno podržavaju tri jedro i pokretno isklesana anđela. Prema Jurjevu nacrtu na krstionici je radio A. Aleši i drugi Jurjevi suradnici.

*

Katedrala sv. Jakova u periodu od 900 godina opstanka grada Šibenika zauzima najznačajniji i najmarkantniji period u duhovnom, kulturnom i umjetničkom rastu ovoga grada. Tako je srasla s gradom da se može reći da je Šibenik »Katedrala«. Koliko se samo strepilo nad njom tokom drugog svjetskog rata da je ne poruše bombe. Mnogo strepnje, brige, požrtvornosti, ali i mnogo ponosa zbog nje. Ona je trajni dokaz stvaralačke snage našeg naroda. Katedrala ne može postati mrtvi muzejski spomenik; onda ona ne bi više bila ono radi čega je građena, onda bi joj nedostajalo ono bitno: život i ideja koju ona predstavlja. Kad kroz njezine prostore odjekuje zvuk orgulja, molitva i pjesma puka, kad njezino kamenje obavija kâd tamjana, tek onda katedrala živi, diše, treperi i drhti te nas kroz mističnu izmjenu svjetla i sjene vodi u beskraj, k neizmjernom Bogu Stvoritelju, koji nadahnjuje svaki um i produhovljuje svako razumno biće.

Vojko Devetak